

Bacsinszky András püspöki reprezentációjának emlékei

PUSKÁS BERNADETT

Bevezetés¹

A késő barokk és felvilágosodás idejének évtizedei, melyek a Munkácsi Egyházmegye számára az utókor szerint az aranykort jelentették, Közép-Európa többi egyházmegyéjének életében sajátos változásokat hoztak. Az uralkodói abszolutizmus jelentősen befolyásolta a főpapság mozgásterét, néhol politikai határokhoz igazítva módosította a középkori egyházmegyei struktúrát, beleszólt a püspöki kinevezésekbe. Közép-Európa 18. századi főpapjainak reprezentációja, a pompa episcopalis felmutatása nem véletlenül utal vissza a középkori egyházi állapotok nagyszerűségére. Az abszolutizmus előtti kiváltságok felidézése az egyház pozíciójának sokszor világi jellegű megerősítését célozta meg az abszolutista uralkodóval szemben.² Ebben a közegben egészen sajátos helyzetű volt a munkácsi görögkatolikus püspök, akinek 1771 előtt sem biztos jövedelme, sem saját székháza nem volt, egyházzogilag az egri püspök vikáriusaként tartották számon, holott a 18. század közepére a tizenhárom északkeleti vármegyében közel hétszáz egyházközség fölött gyakorolt joghatóságot.

A Munkácsi Egyházmegyében a püspöki hatalom megjelenítésének különféle formáira először Bacsinszky András (1772–1809) életében adódott igazán lehetőség, éppen az abszolutista uralkodótól elnyert jogok és támogatások következtében. A munkácsi püspökség, de egyúttal a Monarchia

-
- 1 Jelen tanulmány a közelmúltban megjelent írásunk jelentősen bővített és pontosított változata. Vö. PUSKÁS BERNADETT: „Egy munkácsi főpap reprezentációs lehetőségei a 18. század végén”, in: *„Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*, (Szerk. BUBRYÁK O.), Budapest 2010, 685–694. Ezúton köszönöm Dudás Lászlónak, Filip Lajosnak és Bendász Istvánnak a kutatásban és az adatok pontosításában való segítségét.
  - 2 PETNEKI ÁRON: „Pompa episcopalis, avagy a püspöki reprezentáció a barokk kori Közép-Európában”, in: *Ünnepi tanulmányok Szégyi Jenő 70. születésnapjára*, Szerk. HEINZ, DANIEL – FAZEKAS CSABA – RAJKI ZOLTÁN, Miskolc 2006. 239–244. E tanulmány irányította rá figyelmemet a Bacsinszky-életút mozaikszerű emlékei összerendezésének lehetőségére.

egyik elismerten legkiemelkedőbb görögkatolikus püspökeként Bacsinszky András így nem a politikai jellegű erődemonstrációra helyezte a hangsúlyt. A reprezentációt a görögkatolikus püspök a többi püspökével azonos rangjának elismertetésére használta fel, s olyan eszközeivel élt, amelyek nem helyezkedtek szembe, sőt, összhangba hozhatók voltak a papi hivatással.

Bacsinszky András esetében a pompa episcopalis fogalma és elemei a korabeli római katolikus püspökökéhez képest meglehetősen viszonylagosak. A reprezentációjához kapcsolható művészeti emlékek már nagyrészt ismertek, s számuk nem mondható különösebben jelentősnek a püspöki székhelyen töltött harminchat esztendőhöz képest. Azonban a főpapi rangra utaló, időleges, nem tárgyiasult jelenségekkel együtt vizsgálva, ezek a tárgyak, objektumok árnyaltabban értelmezhetők, s az életút kontextusában még inkább rávilágítanak a munkácsi püspöki székhelyen a leghosszabb időt töltött főpap pályájának sajátosságaira, püspöki méltóságának kialakítására.

A reprezentáció elemei a püspöki székhely kialakítása előtt

A reprezentáció sajátos kiindulási pontja a nemesi származás hangsúlyozása. Bacsinszky András 1732. november 14-én született, az Ung megyei Benetinéban (Vadászfalva, Beňatina), galíciai eredetű lelkészcsaládban.³ Olsavszky Mánuel vizitációja szerint apját, Teodort (1693–1775) Hieronim Ustrzycki przemysli püspök (1715–1746), a zamosci szinódus résztvevője szentelte pappá, Hodermarszky József kinevezett püspök (1707–1715) fogadta a Munkácsi Egyházmegyébe, s nevezte ki benetinei parókussá, minden bizonnyal még 1715-ben.⁴

3 Iván Bacsinszky (Ungvár) által szívélyesen rendelkezésemre bocsátott családfa szerint a család első ismert felmenője a Bacsinán – feltételezések szerint 1666 körül – született Bacsinszky Iván görögkatolikus lelkész, felesége Pelagea. Mind az öt gyermekük görögkatolikus lelkészként szolgált: *Vaszil*, továbbá *Sztyefán* (fsz. 1717. nov. 1. Bizánczy György által, †1739), *Szimon* (1717. febr. 25. Bizánczy püspök ordoja), *Danilo* (1731. ápr. 25. Bizánczy püspök ordoja, †1775) és *Teodor* (1693–1775. nov. 29. Munkács). Sztyefán, Szimon és Danilo már Bizánczy György püspöksége (1716–1733) idején Magyarországon működtek. Szimon, Danilo a családfa szerint nőtlen volt, Vaszilnak egy fia van feljegyezve, Petro (sz. 1724, fsz. 1750. júl. 12., †1795), Sztyefánnak szintén egy fia ismert, András (1719. Újlak – †1759. jún. 14. Sátoraljaújhely) máramarosi vikárius, akit a családfa forrásmegjelölés nélkül szintén filozófiai doktorként említ (1738. Kassa), ahogy Andrást, a püspököt, talán ebből fakad a későbbi irodalomban a félreértés a doktorátussal kapcsolatban.

4 Teodornak (1693–1775) négy gyermeke volt: Iván, Mihajlo (kettejük életrajzi adatait a családfa nem ismeri, Mihajlo pap volt szintén, egyes irodalmi említésekkel ellentétben az apjuk életrajzi adatai alapján valószínűleg ők lehetnek az idősebbek, és nem András), Andrej (András, a későbbi püspök, 1732–1809) és Georgij (György, 1735–1799).

Bár származásával kapcsolatos kérdésekről később, püspökként is folytatott levelezést, első nemesi címerét már jóval püspöki kinevezése előtt is használta. Így *korai nemesi pecsétjének* viaszlenyomata az 1763-ban kelt egyik hajdúdorogi levelén maradt fenn. (1. kép) Az egyszerű címer ábrázolásán ovális mezőben, pajzsban holdsarlón álló, jobbra forduló, kiterjesztett szárnyú pelikán látható, amint két fiókáját táplálja. A pajzsot sisak koronázza, háromgyöngyös sisakkoronával, felette lúdtollat tartó kar, amelynek két oldalán az AB monogram betűi szerepelnek.⁵ Ez a megoldás nem volt szokatlan a korszak nemesi címereiben. Galíciában is ismert volt hasonlóan dinamikus kompozíciójú címer, ahol a pelikán vörös pajzsban, zöld talajon áll.⁶ Az ilyen típusú címereket vitézségért, áldozatos harci hősiességért nemesi rangra emelt családok birtokolták, többek között a család származási helyeként jegyzett Bacsina, az ottani erődtámasz védelmére létesített szabad település kismesei. Áldozatos odaadásuk jeleként szerepel címerükben az ókeresztény eredetű jelkép.⁷ A lúdtollat tartó kar Bacsinszky András nagyszombati teológiai tanulmányai emlékére kapcsolódhatott a címerbe. Bacsinszky András nemesi származását egyes életrajzírói szerint felnőttként is kutatta galíciai levelezése segítségével, és püspökként érte el nemesi címének kiterjesztését szélesebb körű családja számára.⁸ Püspöki éveiben Bacsinszky András két további címet használt, melyekről később lesz szó.

Püspökszentelés

A püspöki reprezentáció időszakos megjelenítései között az első a püspökszentelés, az ünnepi bevonulás, az intráda, a székfoglalás volt.

- 5 PÁLL ISTVÁN: „Bacsinszky András püspök nemesi pecsétje”, in: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása*, (szerk.: UDVARI ISTVÁN) Nyíregyháza 1990, 35. A leírás csak két fiókát említ, s a későbbi stukkócímeren is két fióka vehető ki.
- 6 РАКУС, ОКСАНА: „Типологія композиційних структур шляхетських гербів Галичини”, in: *Вісник Львівського Університету. Серія мистецтво* 2004. Вип. 4. (126–137) 131. Az eredeti kompozíció három pelikánfiókát ábrázolt.
- 7 Bacsina (Lembergi megye, Ószombori járás) a középkori földvár megerősítésére létesült néhány, egymással szorosabb kapcsolatban álló szabad falu egyike volt. A lakói közül nemesi réteg emelkedett ki, amely a 17. század második felében már külön közösséget alkotott egy prefektus vezetésével. A bacsinai címerpajzsot kitöltő elemek – két egymást keresztező szablya, felette félhold és két csillag között nyílvevessző – szokásosan a helyi nemesség katonáskodási feladataira utalnak. Uo. 133.
- 8 БАРАН АЛЕКСАНДЕР: *Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*. Йорктон 1963, 7. A püspök életrajzi adataira vonatkozóan a továbbiakban ld. még: BASILOVITS, IOANNICIO: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs*. Pars VI. Cassoviae 1805; LUCKAY MICHAEL: „Historia carpato-ruthenorum IV”, Budae 1843 in: *Науковий Збірник Музею української культури у Свиднику*. 18. Пряшів 1992, 129–130; ПЕКАР АТАНАСІЙ: *Написи історії церкви Закарпаття*, Т. II. Рим–Львів 1997; ПАП СТЕПАН: *Історія Закарпаття* III. Івано–Франківськ 2002, 121–144.

Bacsinszky András életében – számos szerényen vagy viták közepette beiktatott elődjével szemben – ezek az események rendhagyóan zajlottak le.

Az 1772-es püspöki kinevezését megelőző évben a munkácsi püspökség életében régóta vált esemény következett be, az egyházmegye vitatott jogállásának rendezésére a Mária Terézia királynő közbenjárásával kieszközölt kánoni felállítás (1771. szept. 15.). Ennek megvalósulásában is jelentős szerepet játszott a több nyelven beszélő, Nagyszombatban kiválóan képzett Bacsinszky András,⁹ aki szabolcsi főesperesként, kanonokként (1768-tól) próbálhatta ki diplomáciai érzékét, tárgyalási képességeit. Ugyanis Bradács János munkácsi püspöknek (1768–1772) és kíséretének 1769. szeptember 15-i, Eszterházy Károlynál lezajlott megalázó fogadtatása után 1770-ben Bacsinszkyt választják ki, hogy Bécsben közbenjárjon az egyházmegye önállósítása érdekében, amit *személyes audienciát* kieszközölve Mária Teréziától igen meggyőzően teljesített.¹⁰ Bacsinszky a későbbiekben is támaszkodhatott az ungvári jezsuita gimnáziumban szerzett baráti kapcsolataira, és kamatoztathatta azt, hogy kiváló tanítványként nagyszombati éveiben Majláth József gróf családjánál házitánítói állásba kerülve befolyásos emberekkel ismerkedett meg.¹¹ 1771-ben ő tolmácsolta II. Józsefnek munkácsi látogatása során a Bradács János püspök által egyházi szláv nyelven celebrált Aranyszájú Szent János-liturgiát. Püspöke ezután Bacsinszkyt szynkellosnak nevezte ki, aki Bradács főtanácsosaként ezután már többnyire Munkácson tartózkodott.¹²

Nem véletlen, hogy az 1772. július 4-én váratlanul elhunyt Bradács után Mária Terézia Bacsinszky Andrást nevezte ki püspöknek (1772. aug. 5.).¹³ A Munkácsi Egyházmegye régi gyakorlatával ellentétben Bacsinszky András nem szerzetesként került a püspöki székbe.¹⁴ Az újonnan kinevezett, de még szentelés előtt álló Bacsinszky András következő jelentős szereplésére ismét Bécsben került sor a Mária Terézia által a görögkatolikus püspökök 1773. február 24-ére összehívott szinódusán, amelyet a bizánci rítusú egyesült egyházakat érintő liturgikus ünnepek és könyvek vitás kérdéseinek egységes rendezésére tartottak. A szinódus határozatai mellett a méltatlan *unitus* kifejezés helyett a *görögkatolikus* megnevezést vezette be Mária

9 Nagyszombati tanulmányait 1758-ban fejezi be. БАРАК: i. m. 8. Baran nem említi az egyes irodalmakban leírt-feltételezett teológiai és filozófiai doktorátust.

10 ПАИ: i. m. III. 70.

11 БАРАК: i. m. 7. Majláth Székelyi József grófról (1737–1810) lehet szó.

12 БАРАК: i. m. 13.

13 ПЕКАР: i. m. II. 39.

14 ПЕКАР: i. m. II. 48–49. Pekar egy 1772. december 17-i levélre hivatkozik, amely megerősíti Bacsinszky Andrást abban, hogy világi papként is vállalhatja ezt a pozíciót. A 18. századtól ez a gyakorlat szokásos lett, s már világi papok kerülhettek a munkácsi püspöki székbe. Ugyanő említi, hogy Bacsinszky az első, aki nem szerzetesként lett püspök.

Terézia, ezzel nemcsak a görögkatolikus főpapok, de híveik méltóságát is emelve.¹⁵

A püspöki szentelésre csak a szinódusi tárgyalásokat követően került sor, hiszen a pápai megerősítő dekrétum csak 1773. március 8-án kelt. Hosszú várakozás után Bacsinszky Andrást végül 1773. június 6-án, világi vonatkozásban kiemelten ünnepélyes keretek között, a bécsi Hofburg császári kápolnájában az egész császári család és az udvartartás jelenlétében szentelte püspökké Vasilije Božičkovič körösi püspök.¹⁶ Az ott elhangzott egyik latin nyelvű köszöntő szövegét a Görögkatolikus Püspöki Levéltárban őrzik.¹⁷

E nevezetes alkalomból Mária Terézia ajándékozta Bacsinszky Andrásnak a püspöki liturgikus reprezentáció darabjait, a mitrát, a szakkoszt, a püspöki gyűrűt és kézi keresztet. E tárgyak, illetve egyes töredékeik ungvári hollétéről csak feltételezések vannak. A Mária Teréziától kapott püspöki jelvények közül Ungváron, a görögkatolikus püspökségen egy aranyozott sárkányfejes *pásztorbotot* és egy püspöki gyertyatartópárt – *dikériont* és *trikériont* – őriznek. A püspöki jelvény azt a típust követi, amely nemcsak a Kárpát-vidék ikonfestészetében, hanem Taraszovics Bazil püspök óta a munkácsi püspökök portréin is feltűnik. (2. kép) A két félkörívesen csavarodó, szembeforduló kígyóval díszített görögkeresztes pásztorbot Bacsinszky András későbbi portréábrázolásain is felismerhető. A Krisztus isteni és emberi természetére utaló dikérion, illetve a Szentháromságos Istenre utaló trikérion-gyertyatartópár talpát oroszánok díszítik, a gyertyatartó ágai ívelt sárkánytesteket formáznak. (3. kép) A pásztorbot nyelén és a gyertyatartók talpán vésett babérkoszorúval körülvett felirat jelzi az adományozót: „*Maria Theresia Augusta Eppatus Munkaciensis Fundatrix Ao 1773*”. (4. kép)

Az ötvösjegyek alapján a tárgyak nem a püspökszentelésre, hanem jóval korábban, 1756-ban készültek, Bécsben, IL monogram olvasható rajtuk. Egyelőre nem ismert, kinek a számára készítették eredetileg ezeket a bizánci liturgikus püspöki jelvényeket. A pásztorbottal és a püspöki gyertyatartókkal együtt a munkácsi püspökségen még további ötvöstárgyakat őriznek Mária Terézia ajándékaként, szintén vésett felirattal, amely az adományozó királynőről emlékezik meg. A Matthias Krobath (1737–1759) által készített *gyertyatartó*, az IWP ötvösjeggyel megjelölt *ezüstkancsó*, a Franz Hellmayrnak (1739–1806) tulajdonítható *ezüsttálca* és a valószínűleg Joseph Moser (1747–1800) által készített *tömjéntartó* szintén 1756-ban készült. (5–

15 Mária Terézia 1773. jún. 28-i dekrétuma rendelkezik arról is, hogy a görögkatolikus papságot, mint valódi papokat tiszteljék ezentúl. Vö. ПЕКАР: i. m. II. 40.

16 БАРАН: i. m. 25.; ПЕКАР: i. m. II. 39.

17 *A Hajdúdorogi Főesperesi Levéltár iratainak lajstroma és mutatója 1562–1819.* (Szerk. DUDÁS LÁSZLÓ). Nyíregyháza 1999, 15. GKPL IV–1–a. Fasc. 01. N° 30.

6. kép) A királynő adományaként kapott tárgyak Bacsinszky András *személyes misézőkészletéhez* tartozhattak, s csak később kerülhettek az új püspöki székesegyház liturgikus felszerelése közé.

A szentelés után a királynő személyes audiencián kereste fel a püspököt és megtudakolta, mire van szüksége az egyházmegye adminisztrálásához. Bacsinszky elsőként a káptalan és a szeminárium felállításának anyagi nehézségeiről beszélt, és ígéretet kapott a támogatásról.¹⁸ Szentelése után Bacsinszky András visszatért Munkácsra. A püspök ünnepélyes munkácsi bevonulása eseményköréből csak annyi ismert, hogy a helyi emlékezet szerint a püspök egy Mária Teréziától kapott hintón érkezett meg.¹⁹ Székfoglalásakor kihirdette a bécsi szinódus határozatait és előírta követésüket.²⁰

Antimenzion

Az általános gyakorlat szerint a galíciai püspökök a püspökszentelés után rövidesen nevükkel és titulusaikkal jelzett, nyomtatott oltár-ereklyekendőket készíttettek. Bacsinszky András *antimenzionja* a lenyomat nehezen olvasható utolsó számjegye alapján vagy 1773-ban, esetleg 1779-ben készült. Tekintettel az antimenzionokkal kapcsolatos korabeli gyakorlatra, valamint az új püspöki székhely kialakítására, felszerelésére tett nagyszabású, számos részletre kiterjedő munkálatra, valószínűbb az 1773-as évszám.²¹

A püspök elődei antimenzionjait adhatta meg előképnek, így az ábrázolás nemcsak ikonográfájában, hanem kompozíciójában is szorosan kapcsolódik a munkácsi püspökségben a 18. század elejétől használatos antimenzionok megoldásaihoz. Közvetlen elődje, Bradács János (1768–1772) csupán négy évet töltött el a püspöki székhelyen, s elődje, Olsavszky Má-

18 БАРАН: i. m. 26.

19 Ezzel a hintóval azonosítják azokat a hintó- és lószerszám darabokat, amelyeket az ungvári Vármúzeumban állítottak ki, azonban az egyik ide tartozónak gondolt töredéken a következő felirat van: „Maria Anna Carolina imperatrix Austriae regina Hungariae”. A töredék minden bizonnyal Savoyai Mária Anna Karolina (1803–1884), V. Ferdinánd magyar király, osztrák császár felesége személyéhez kapcsolódik (a további kutatásra ösztönző eligazítást Buzási Enikőnek köszönöm). A hercegnőt 1836. szeptember 12-én koronáztak magyar királynővé, ikertestvérét Mária Teréziának hívták, valamiképp ez is hozzájárulhatott a tárggyal kapcsolatos keveredéshez.

20 БАРАН: i. m. 27.

21 Az évszámmal kapcsolatban több kutató is bizonytalan volt. Már Ilarion Szvencijikij is 1775-nek oldotta fel. (СВЕНЦІЙСЬКИЙ ІЛАРІОН: *Каталог книг церковнослов'янської печаті*, ЖОВКВА 1908, no. 74.) Később a püspök szentelési éve kapcsán az 1773-at valószínűbbnek tartották: STRUMINSKY, BOHDAN – KASINEC, EDWARD: *Byzantine-Ruthenian Antimensia in the Episcopal and Heritage Institute Libraries of the Byzantine Catholic Diocese of Passaic*, Passaic 1981, kat. 4., 16–17. Ezt vettem alapul a máriapócsi bazilita gyűjtemény antimenzionjának leírásánál (1994), majd legutóbb, 2010-ben egy Nyíregyházán őrzött nyomat alapján 1779-nek korrigáltam. Azóta újabb példányok ismeretében mégiscsak hitelesebbnek tűnik az antimenzion 1773-as készülése, fotóikat Végheő Tamásnak köszönöm.

nuel antimenzionjának nyomólemezt használta fel saját nevével kiegészítve.²² A Bacsinszky-antimenzion lényegi képi elemeiben szintén Olsavszky Mánuel püspök (1743–1767) püspök ereklyekendőjének figurális részleteihez igazodik. Az ősi hagyománynak megfelelően az antimenzion négy sarkában a négy evangélista félalakja látható szimbólumaival, fent Máté és Márk, lent Lukács és János. (7. kép) A korábbi szimbolikus – liturgikus vonatkozású – *Sírbatételek* ábrázoló antimenzionokkal ellentétben – ahol Krisztus testét angyalok tartják – a kompozíció központi jelenete itt is már a történeti *Sírbatételek* ábrázolja, ahol Krisztus testét a körben álló Nikodémus, János apostol, az Istenszülő, Mária Magdolna és Arimateiai József helyezik kőkoporsóba. A háttérben középen az „INRI” felirattáblás keresztfa látható a nádszálra tűzött szivaccsal és lándzsával, a régió posztbizánci művészetében a középkortól antimenzionokon és oltárköveken alkalmazott kompozícióként, melyet a 17. századtól ostor, vesszőnyaláb, töviskoszorú, négy szög egészít ki. Jézus Krisztus elárulásával, megkínzásával és megfeszítésével kapcsolatos tárgyak kompozíciói kapnak helyet a keret két középső oldalmezéjében is. Baloldalt Krisztus varratlan köntöse lándzsára függesztve, ecetes edény és nádszálra tűzött spongea, alatta Péter kardja, jogarpálca, egy nádszál, a Krisztust arcul csapó kéz, kalapács, szögek. A jobb oldalon a megostorozás oszlopa létrákkal, rajta a Péter tagadását jelző kakas, ostor, vesszőnyaláb, fogó, alatta kehely diszkosszal.

A tónusgazdag részletességgel, finom vonalvezetéssel készült antimenzionon Bacsinszky püspök csupán az egyik evangélista alakjában kérte a változtatást. A jobb alsó sarokban ülő Jánost a keresztre feszítés idejében, még ifjú tanítványként mutatja a korábbi antimenzionok érett, idős alakja helyett. Ugyanakkor a korábbi, gyümölcsfürtökkel gazdagított akantuszleveles ornamentika helyett a főjelenetet és a mellékkompozíciókat itt visszafogott klasszicizáló késő barokk füzéres díszkeret fogja közre.²³ A feliratok hagyományos név-, címfeliratok és szövegformulák. A figurák fejénél névfeliratok, a keresztfa körül IC XP NIKA. Fent: „Божественный и Священный Олтарь Господа Бога и Спаса Нашего Иисуса Христа Освященный Благодатию Все Святого и Животворящего Духа” (Az Úr Isten és a Mi Megváltónk Jézus Krisztus Isteni és Megszentelt Oltára Megszenteltetett a Legszenőbb és Éltető Szentlélek kegyelmével). Az antimenzion liturgikus funkcióján túl joghatósági emlékként is tekinthető. Lent olvasható a címzés: „Рукодействен же и освящен Кирь Господином Андреймъ Бачинскій Епископомъ Мукачевским и Совѣтникомъ Кесарево—Царскимъ на немъ Божественную и Святую Литургию во еже Священнодѣйствовать До храма церкви ... року ... месяца ... дня.” (Megál-

22 STRUMINSKY–KASINEC: i. m. 12–15., kat. 2–3.

23 Az antimenzionok sorozatához, illetve a motívumok előzményeiről részletesebben ld. PUSKÁS BERNADETT: „Barokk antimenzionok a Nagy Szent Bazil Rend máriapócsi gyűjteményében”, in: *Posztbizánci közlemények I.* KLTE Debrecen (1994) 45–56.

datott és megszenteltetett Bacsinszky András munkácsi püspök úr és császári tanácsos által, hogy rajta végeztesen az Isteni és Szent Liturgia ... templom számára ... évben ... havában ... napján.) (8. kép)

A metszetábrázolással díszített ereklyekendő jobb alsó sarkában látható az 1773 (?) évszám és a szignó, készítője a bécsi rézmetsző Johann Ernst Mansfeld (1738–1796). A 18. század végére a hagyományos, főképp galíciai kapcsolatokat a többi művészeti ághoz hasonlóan, az antimenzion műfajában is a bécsi megoldások kezdik felváltani. Bacsinszky püspök antimenzionjának készítésekor Mansfeld – rajzok és festmények nyomán császári, főúri, pápai portrék és történeti események rézmetszeteit készítő mesterként – ugyanakkor tartalmában hűen követi a számára megadott előképet. Az antimenzion készíttetése beleillik abba a folyamatba, amelynek keretében az új püspöki székhely kialakítása történt. Az antimenzionokat Galiciában nyomdákban nyomtatták, hiszen a szövegformulát nem egy esetben a nyomtatványok betűkészletéből szedték. Még kutatásra vár, hogy készülhetett-e Bacsinszky András antimenzionja a bécsi *Typographia Orientalis*-ban, amelyet 1770-ben alapítottak a birodalom bizánci szertartású liturgikus könyveinek nyomtatására.

Az új székhely megszerzése

A reprezentáció építészeti formája a székhely kialakítása. A székhelynek a központibb fekvésű Ungvárra való átviteléről már Bradács János is tárgyalt 1770-ben, aki a Drugeth-várat kérte rezidenciául. Ehhez tért vissza kérvényében Bacsinszky András is.²⁴ Már 1772-ben folytak tárgyalások arról, hogy az ungvári várat és a vár udvarán álló – az 1646-os unió színhelyéül szolgáló –, erősen megrongálódott templomot Mária Terézia a munkácsi görög-katolikus püspökségnek adományozza. Ekkor készültek Simmeth József kőművesmester bővítési és átalakítási rajzai, amelyek szerint a megtartott gótikus alapfalak fölé háromhajós templom épült volna, a főhajó felett barokkos kupolával.²⁵ A kancellária ugyanakkor egyszerre kívánta megoldani az újjáalapított püspökség minden központi épülete, azaz a székesegyház, a káptalan és a szeminárium kérdését is. A már 1773-ban Bécsből Ungvárra kiküldött Johann Grenner 1774 júliusában méreteiben is kiemelkedően reprezentatív tervet készít a várfalak között építendő székesegyházból, a püspöki rezidenciából és káptalani házakból álló épület-együtteshez. A jelentős költségek miatt azonban Franz Anton Hillebrandt udvari építész javaslatára inkább Bacsinszky András gimnáziumi éveinek helyszínére, az 1773-ban felosztatott jezsuita kollégium és templom újra-

24 HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 676.

25 JANOTTI JUDIT: „Az ungvári vártemplom legújabb kutatási eredményei”, in: *Műemlékvédelem* 51 (1997) 3. sz. 183–187.

hasznosítására esik a választás, első tervként a szemináriumot a kollégiumba helyezve, majd mégis a várba.²⁶ Bacsinszky András 1774. október 14-én kérvényezi írásban az udvartól a székhely átvitelét és a jezsuita épületeket.²⁷ Megfontolva az indokokat, a Királyi Helytartótanács 1775. június 6-án kelt rendelkezéssel engedélyezte a székhely átvitelét.²⁸ (9. kép) A jezsuita épületegyüttes átadására 1775. szeptember 3-án került sor, a várat csak 1776. augusztus 2-án kapta meg a püspökség, hogy megfelelő átalakítások után birtokba vegye. Mind a püspöki személyes tárgyak, mind az épületek szempontjából a gazdaságosság szempontjai kerültek érvényre, mégis a püspöklődökhöz képest Bacsinszky András már kiemelt pozícióba kerülhetett.

Ebből az időszakból, 1775-ből ismert Bacsinszky András első püspöki pecsétje, amely korai nemesi címerének főmotívumát használja fel. (10. kép) Kerek mezejében, püspöki kalap alatt, pajzsban hullámok fölött négyablakos őrtorony áll, tetején gyermekeit tápláló pelikán ül. Felette a felhős égbolt közepén az Isten szeme, kétoldalt villámok cikáznak. Püspöki pástorbotot és mitrát tartó oroszlánok veszik körül a pajzsot, melyet fent koronás rostélyos sisak zár.

A püspöki méltóság kiépítése

Személyes vonatkozások

A püspöki méltóság építészeti vagy más tárgyi kiteljesedésének előkészítésében nem kis szerepe van a reprezentáció időszakos formáinak. Ezek sorában a különféle ünnepségek, püspöki vezetésű liturgikus cselekmények, búcsúk vezetése közül Bacsinszky Andrással kapcsolatban elsősorban *liturgikus ünnepségekről* maradtak híradások. Így még a székhelyátvitel engedélyeztetésének hónapjában, a bécsi Barbareum Központi Görögkatolikus Szeminárium felállítása alkalmából, 1775. június 24-én épp Bacsinszky András végezte az ünnepi Szent Liturgiát az ottani Szent Barbara-tempomban Mária Terézia jelenlétében.

A méltóságépítés hétköznapi módja a folyó hivatali ügyek rendszeres személyes intézése. Az egyházmegye érdekeinek képviselőjeként az udvarral való szoros személyes kapcsolattartás is áttételesen a püspöki méltóság kiépítését szolgálta. Ezt jelzik a püspök sűrű bécsi útjai. A püspöki székhely fenntartási költségeivel kapcsolatban és más adminisztrációs kérdésekben, így a pontos jurisdictio meghatározására Bacsinszky András 1775 végén ismét Bécsbe utazott. Tekintélyét és tárgyalási képességét jelzi, hogy karácsony másodnapján, december 26-án már *személyes audiencián* volt a csá-

26 HODINKA: i. m. 680. A várat csak 1776. augusztus 2-án kapta meg a püspökség.
БАРАН: i. m. 28.

27 БАСИЛОВИЧ: i. m. Pars V. 48.

28 ПЕКАР: i. m. II. 55.

szárnőnél, ahol sikeresen előterjesztette a támogatási kérelem indoklását, s minden bizonnyal az ónapár szerinti karácsonyra (január 6.) visszatérhetett Munkácsra.²⁹ 1776. július 26-án már részletes levelet kapott a támogatásokról.³⁰ Az egyházmegye kánoni felállítása után Mária Terézia a püspökség anyagi támogatását is rendezte, a felállítási bulla évi 5000 Ft támogatásról szól.³¹ Ezt az összeget emeli fel 1776-ban 12.000 forintra, a beneficium így először érte el a római katolikus püspökökét. Azonban a pénz inflálódása miatt biztosabb alapot földbirtok tulajdonlása jelentett volna, így Bacsinszky András ez irányban is lépéseket tett, ennek nyomán már 1776. szeptember 27-én megkapta a volt bencés Péter-Pál apátsági birtokot Miskolctapolcán.³² A vele járó *apáti címre* szóló ünnepélyes beiktatása október 23-án történt.

A méltóság kialakítása Bacsinszky András számára ugyanakkor bizonyos, a római katolikus püspökökkel szembeni, nemcsak anyagi természetű megkülönböztetés megszüntetésére való törekvésben is megjelent.

XIV. Kelemen a munkácsi püspökség újraalapító bullájába foglaltatta, hogy püspökei évente tegyék le a *hitvallást* a káptalan előtt, majd saját kezű aláírással juttassák el a bécsi apostoli nunciushoz. A méltatlan eljárás arra sarkallta Bacsinszky Andrást, hogy felkutatta, az előírás kánonjogi szempontból nem megalapozott, sőt, a munkácsi püspökökre olyan fényt vet, mintha állhatatlanok lennének a hitben, így jogalapot szerzett ahhoz, hogy még ebben az évben, 1776-ban kérje e kötelesség alóli felmentést, ebben Mária Terézia és a nuncius is támogatta. Így a konzisztoriális kongregáció 1777. ápr. 9-én eltörölte, illetve úgy módosította, hogy a munkácsi püspök csak egyszer, szentelése előtt kell, hogy letegye a hitvallást, ahogy a római katolikus püspökök is.³³

Munkájával Bacsinszky András kivívta az udvar bizalmát, így a püspököt több elődéhez és a római katolikus püspökökhöz hasonlóan, 1777-ben a királynő titkos tanácsosává is kinevezte (a titulus szerint Actualis Intimus Status Consiliarius). Körleveleinek szokásos intulációja ettől kezdve: „Bacsinszky András Isten Kegyeleméből Munkácsi Püspök, a Szent

29 БАРАН i. m. 29.

30 БАРАН: i. m. 30. Ugyanekkor kérvényt nyújt be, hogy a szatmári és máramarosi románok ne kerüljenek ki jurisdictiója alól (a nagyváradi püspökség alapításának terve kapcsán), a rozsnyói római katolikus püspökségben lévő görögkatolikus parókiák viszont a munkácsi püspökséghez legyenek csatolva.

31 Welykyj nyomán ПЕКАР: i. m. II. 65.

32 BASILOVITS: i. m. Pars V. 228–239. BESZKID MIKLÓS: *A Szt. Péter és Pál apostolokról nevezett Tapolcai apátság története*, Ungvár 1903. A székhelyátvitel után a rezidencia és székesegyház fenntartására még 1800 Ft éves emelést, továbbá a jezsuiták egykori, Ungvár melletti kis birtokát, Konházát is megkapta. Ebből fizették a székesegyház munkatársait, két kántort és egy sekrestyést.

33 ПЕКАР: i. m. II. 18–19., 52. BASILOVITS: i. m. Pars IV. 206–207.

Apostolok Péter és Pál Tapolcai Mindenkori Apátja és Ő Császári Királyi és Apostoli Felségének Valóságos Titkos Tanácsosa”. (11. kép) 1777-ben a császárnő rendezte a munkácsi püspökök megszólítását is, akiket a magyar római katolikus püspökökkel ellentétben korábban csak Illustrissimus ac Reverendissimus címmel illeltek, ahogy az alsóbb rangú római katolikus méltóságokat. Mária Terézia elismerte az excellentiás címet Bacsinszky András számára, így őt, a munkácsi püspökök sorában elsőként, ahogy a római katolikus püspököket, *Excellentissime*, Illustrissime ac Reverendissime Domine megszólítással köszöntötték.³⁴

Ezekben az években Bacsinszky András tiszteletére Ilkovics Elek, zempléni főesperes írt ünnepélyes ódát „A püspöki székhely Munkácsról Ungvárra történő átviteléről szóló kanon 1777” címmel.³⁵

Intézmények mint a reprezentáció formái

A főpapi reprezentáció részét képezi a püspöki központ szokásos intézményeinek kiépítése és megfelelő működtetése. A munkácsi püspökség történetében elsőként Bacsinszky András volt az, aki megkezdte a püspöki központ egyes szerveinek felállítását, kialakította a kúriát, a szenátust, elérte a *káptalan* megalapítását (1777), egyházmegyei alapkasszát állított fel.³⁶ Bár a keleti egyházban a káptalan intézménye helyett segítő szervként a krilosz működött, a székesegyházi szertartások ünnepélyes végzésére 1776. október 25-én a munkácsi püspökség számára hét taggal felállították a káptalant.³⁷ A káptalan felállításának távlati célja az volt, hogy a munkácsi püspököt így méltóságban és tiszteletben a római katolikus püspökökkel tegyék egyenrangúvá. A kanonokok ünnepi beiktatása még Munkácsra történt 1777-ben a templom Istenszülő elszenderedése búcsúünnepén (Julian szerint aug. 26.), de szeptemberben, a professzorokkal és seminaristákkal együtt már átköltöztek Ungvárra. A káptalannal nem hivatalosan átköltö-

34 ПЕКАР: і. м. II. 50–51. БАСИЛОВИТІС: і. м. Pars V. 58.

35 ШВЕД ЕМІЛІЯ: „Ода Олексія Ільковича на пошану Андрія Бачинського, який у 1777 році домігся перенесення єпископської резиденції з Мукачева до Ужгорода”, in: *Вісник Ужгородського університету*, 2009 Серія: Філологія, Вип. 20, 130–132. Megjelent Lucskay történetének 6. kötetében. Ilkovics Eleket kortársai jeles latin költőnek is tartották, latin panegyricust is írt II. József tiszteletére. JÁNOS ISTVÁN: „Ruszinok latin nyelvű panegyricusa II. Józsefhez”, in: *Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia* 11. Nyíregyháza 2002, 72.

36 Egyházmegyei konzisztórium, szélesebb tanácsadó testület már Bradács idejétől működött, 1771-től szenátusként. ПЕКАР: і. м. II. 72–73., 87.

37 Felállítását már Bradács püspök kezdeményezte, de halála miatt ez Bacsinszky Andrásra hárult. A kanonoki helyre a püspök két kandidátust nevezett meg, akik közül Mária Terézia választott. Bacsinszky András élete végén már tiszteletbeli kanonoki címeket is adományozott.

zött a püspök is.³⁸ A munkácsi kanonokok feladatait az 1777-es statútumok jegyzik le: Isten közös dicsőítésére vasárnap és ünnepnap a tagok együtt elvégezték előző nap vecsernyéjétől az egész liturgikus kánont, az utrenyét és vecsernyét ünnepélyesen kántorokkal és néppel, az esti és éjféli zsoltosmát egyedül.³⁹ Hétköznap egy kanonok végezte az imaórákat, heti cserével. De részt kellett venniük minden püspöki szertartáson, amit a székesegyházban a püspök végzett, továbbá tanácsadó testületként is működtek havi két alkalommal.

A püspöki méltóság részét képezte a tudomány, a képzés támogatása. Bacsinszky András közbenjárásának köszönhetően a káptalan tagjai a nekik járó legmagasabb papi fizetés birtokában tudományos munkának szentelhették magukat (Pásztélyi János /1741–1799/ kanonok történeti munkája).

A munkácsi teológiai iskolát Bacsinszky András Mária Teréziával egyeztetve teológiai szemináriumként alakítva Ungvárra hozta át, a várépület megfelelő átalakítása után ünnepélyes megnyitójára 1778. december 3-án került sor.⁴⁰ Krasznibrodon ekkor a kolostor mellett filozófiai iskolát létesített.⁴¹ Kezdetben 60 teológus eltartására és öt professzor fizetésére szerzett támogatást a királynőtől.⁴²

Az 1778-as esztendő korszakalkotó eseménye az a Bacsinszky András és a magyar Helytartótanács közötti szerződésalkötés volt, amely rögzítette a munkácsi püspökség parókiáinak járó földterület kiosztását, és rendelkezett, hogy ezentúl csak kőtemplom és kőparókia épüljön.⁴³ Az építkezések színvonalas kivitelezéséhez 1779-ben Mária Terézia utasítására Lorenz Lander kamarai alépítész kimondottan a görögkatolikus templomok számára is készített három tervből álló sorozatot.⁴⁴

Bacsinszky András diplomáciai képességei, a nagyszabású tervek sikeres gyakorlati kivitelezését szervező munkája miatt – és nem utolsósorban a püspök és az udvar között a felszentelésétől eltelt hat esztendő alatt kiépült és rendszeres bécsi utazásokkal fenntartott kapcsolat nyomán – nem véletlen, hogy amikor 1779-ben a császári udvarban komolyra fordul annak

38 БАРАН: i. m. 33.

39 A központ Ungvárra költözése után a kanonokok lakásokat béreltek a fizetésükön felül további évi 200 Ft-ért. ПЕКАР: i. m. II. 77–80.

40 ПАЛ: i. m. 132.

41 HODINKA: i. m. 793.

42 UDVARI ISTVÁN: „Bacsinszky András püspök (1732–1772–1809) a ruszin felvilágosodás képviselője”, in: UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*. Nyíregyháza 1992, 198.

43 ПЕКАР: i. m. II. 100.

44 KELÉNYI GYÖRGY: „Az Építészeti Igazgatóság és a „hivatalos” építészet Magyarországon a XVIII. század végén”, in: *Művészet és felvilágosodás*, szerk. ZÁDOR ANNA – SZABOLCSI HEDVIG, Budapest 1978. 120–135.

tervezete, hogy a Monarchia görögkatolikusai egy új, halicsi érsekségben egyesüljenek, a metropolitai szék első jelöltje épp Bacsinszky András volt.⁴⁵

A reprezentáció elemei a püspöki székhely kialakítása után

A székesegyház és a püspöki palota

A reprezentáció építészeti formái Bacsinszky András életében szerényebb keretekben valósulhattak meg, mint ez a római katolikus egyházban szokásos volt, s elsősorban az enteriőr méltó kialakítására szorítkoztak. Az ungvári Várhegyen a jezsuita épületek teljes felújítása 1775 után indult meg, az átalakítás 1780 közepére fejeződött be, aminek nyomán a munkácsi püspök valóban reprezentatív székesegyház és méltó rezidencia birtokába jutott.⁴⁶

A székesegyházban a későbbi ikonosztázionépítések számára mintaadó, késő barokk, rokokó faragványokkal díszített ikonosztázion készült Feck Ferenc műhelyében, Spalinszky Tádé bazilita festő által szignált ikonokkal, hátoldalán az 1779 évszámmal.⁴⁷ (12. kép) A késő barokk stílusban megfestett ikonok az egyházmegye korabeli festészetében mind felfogásban, mind kvalitásban messze kitűntek. (13. kép) Az ikonokon dolgozó mester következő szignált munkái a máriapócsi ikonosztázion ikonjai voltak (1787 után). A teljes diadalívet kitöltő, reprezentatív ungvári ikonosztázion képi programjának követését pedig a Bacsinszky András parókussága idején épült hajdúdorogi templom ikonosztázionja számára is előírták.⁴⁸ A székesegyházban reprezentatív késő barokk püspöki trónust és ambónt is készíttettek, faragott püspöki jelvényekkel és Bacsinszky András újabb típusú címerével díszítve, továbbá a püspök védőszentje tiszteletére Szent András-oltárt és Keresztelő Szent János-oltárt alakítottak ki, rokokó káptalani székeket, kántorszékeket, padokat állítottak be. (14. kép)

45 БАРАН: i. m. 40. A tervezet Mária Terézia halála miatt ebben a formában nem valósult meg.

46 ПРИЙМИЧ МИХАЙЛО: *Перед лицем твоїм. Закарпатський іконостас*, Ужгород 2007, 62–63.

47 KUTAS ESZTER – PUSKÁS BERNADETT – SZACSVAY ÉVA – TERDIK SZILVESZTER: „Múzeumi »életmentés«. A magyarkomjádi görög katolikus ikonosztázion restaurálása, konzerválása és rekonstrukciója”, in: *Magyar Múzeumok* 12 (2006) 2. sz. 3–7.

48 A hajdúdorogi ikonosztáz tervezéséhez és készítéséhez az 1799. augusztus 17-én kelt szerződésben Jankovics Miklós faragó vállalja, hogy a karlócai és kisebb részleteiben az egri, általa készített ikonosztáziont veszi alapul, „...a képek és azok el osztása az Ungvári Cathedrális Templomi ikonosztásznak formájára leszzen...” Nyíregyháza, GKPL IV–1–a. Fasc. 15. N° 12. TERDIK SZILVESZTER: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint”. *Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez*, Nyíregyháza 2011, 90.

A püspök reprezentációját kifejező ünnepségek Bacsinszky András esetében elsősorban liturgikus keretben történtek. Ünnepelességükre utalhat az a két rokon kompozíció, amely a Szent Kereszt felmagasztalását ábrázolja az ungvári székesegyház barokk teréhez hasonló környezetben, főhajtással odajáruló személyek körében, a templom ikonosztázának cím-ünnepek ikonja és a hozzá igen közel álló kétoldalas zászlókép (Bártfa, Sárosi Múzeum).⁴⁹ (15–16. kép)

A székesegyházhoz L alakú, két nyolcszögbe váltó, négyzetes alapú toronnyal ellátott püspöki rezidencia társult, melynek nyugati homlokzatán Bacsinszky András püspöki pecsétjével azonos stukkócímer kapott helyet oromzatos mezőben. (17. kép) A palota épületében biztosítottak helyet a kancelláriának, és az Istenszülő elszenderedéséről elnevezett kápolnát is kialakítottak itt.⁵⁰ Megörököelve az ungvári jezsuiták könyveit, a püspök könyvtárat és egyházmegyei levéltárat létesített, melybe későbbi körleveleivel bekérte a korai kéziratos könyveket, ősnymtatványokat, dokumentumokat. A székhely ünnepélyes átvétele 1780. október 15-én, Mária Terézia neve napján történt. Az ünnepség a székesegyház megszentelésével kezdődött, amit Bacsinszky András végzett. Utána következett a királyi trón hivatalos képviselőjeként gróf Andrássy István beszéde és a hivatalos átadás. Végül Bacsinszky András beszéde hangzott el, amelyben köszönetét fejezte ki Mária Teréziának és fiának, II. Józsefnek az értékes adományokért és támogatásért. A hivatalos okmány Bécsből egy évvel később jött meg.⁵¹

A püspökség belső építése

A 1780-as években kezdődhetett meg a püspökség belső életét építő tevékenység, az audienciák, szeminaristáknak tartott beszédek, vizitációk elindítása, egyének és közösségek támogatása, körlevelek kibocsátása.⁵²

A püspök az építkezések támogatása mellett számos kisebb adományt is juttatott az egyházközségeknek. Ezek közül megemlíthető a görömbölyi görögkatolikus egyházközségnek ajándékozott ezüstkehely, talpán vésett felirattal („*Andr Eppus Munkatsiens Eccla GR. C. Görömböly donavit 1781*”). (18. kép)

1781-ben a nevezetes egyházmegye-építő évekről sajátos módon emlékezik meg az Ung vármegyei Alsóhunkócról származó *Istenszülő oltalma* ikon (Magyar Nemzeti Galéria), amely a püspöki reprezentációhoz portré-

49 PUSKÁS BERNADETT: *A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás*, Budapest 2008, 210., 239.

50 ПЕКАР: i. m. II. 55.

51 Басиловits nyomán БАРАН: i. m. 38.

52 A nagyszámú központi feladat miatt a püspök a vizitációkat nem személyesen, hanem esperesei révén végezte. ПЕКАР: i. m. II. 107. БАРАН: i. m. 39.

szerű elemeivel kapcsolódik.⁵³ (19. kép) Az ikon eredetileg azonos titulusú templom ikonosztázionjában az alapképsor címünnep ikonja (okt. 1) lehetett. Középkori eredetű ikonográfiájának kompozíciójában az Istenszülő Mária oltalmazásának két jelenete kapcsolódott össze. A jobb oldalon álló Balgatag Szent András (†936, emléknapja a Julián-naptár szerint október 2.) a Bölcs Leó császár és Makariosz pátriárka idején zajló, szaracénok elleni háború idején, 910. október 1-jén részesült a kendőjét oltalmazón széttáró Mária és az őt kísérő mennyei erők látomásában. Középen az ambónon állóként ábrázolt Dallamszerző Szent Romanosz diakónus (†556 k.) a Máriától kapott tekercs lenyelésével nyerte el költői tehetségét, s szerezte a karácsonyi kontákot, melynek szövege a kezében tartott írástekerccsen olvasható („*Дева днесь предстоит в Церкви, и с лики святых невидимо за ны молится Богу: ангели со архиереи покланяются, апостоли же со пророки ликуют: нас бо ради молит Богородица Превечнаго Бога*”). A mellette álló császár figuráját a 17. századtól aktualizálva ábrázolta a Kárpát-vidék ikonfestészete. A munkácsi püspökség ikonfestészetében az alsóhunkóci ikon az, amely a püspökség életében meghatározó jelentőségű kortárs történelmi személyeket örökít meg a jelenet bizánci császára és konstantinápolyi főpapja helyén. Így jelenik meg az egyházmegye földi patrónájaként tisztelt, egyházmegye újraalapító Mária Terézia, fiával, II. Józseffel és Bacsinszky András munkácsi püspök. (20. kép) A kíséret több tagja is karakteresen ábrázolt, s bár az ikonnak nem lehetett célja a portrészzerű hitelesség, további jelentős kortársak jelenlétét is lehet sejteni a világi és papi személyekből álló két csoportban, így közvetlenül a királynő mögött álló fehér parókás, barna felöltös alak maga Anton Wenzel Kaunitz kancellár lehet. Mária Terézia halálával az ambónra festett 1781-es évszám egyfajta emlékképpé avatja az ikont. Az *Istenszülő oltalma* ikon kvalitása, festői jellemzői a munkácsi püspökség gyakran együtt dolgozó vezető mestereire, a Spalinszky fivérekre utalnak, és elsősorban a Spalinszky Mihálytól származó művekkel mutatnak közvetlen rokonságot. Az alsóhunkóci parókus 1775 és 1798 között Bacsinszky György (1735–1799) volt, a püspök öccse, így az ikon ilyen mértékű aktualizálásának személyes indítéka is lehetett, s feltehető, hogy a püspök vonatkozásában a portréjellegű vonások hiteleseknek tekinthetők.⁵⁴

A püspök tekintélye Mária Terézia halálával sem csökkent, 1782 márciusától Bacsinszky részesült a katolikus püspököket szokásosan megillető diplomata jogban.

Bacsinszky András püspöki reprezentációjához kapcsolódik áttételesen egy másik ikonosztázion, amely az alsóhunkóci után három évvel később

53 A ma is álló templom 1898-ban épült az Istenszülő örömhírvétele titulussal.

54 BENDÁSZ ISTVÁN: „A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegyéhez tartozó parókiákon működő lelkészek névsora a legrégebbi időktől 1949-ig”, in: Uő: *Részletek a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye történetéből*. Ungvár 1999, 149.

készült a Bereg vármegyei Hukliván. (21. kép) A királyi kapuja feletti táblán ószláv felirat hirdeti: „Áldott legyen az Úr neve mostantól mindörökké Megáldott Krisztus születésétől (számított) 1784 évben október 18-án”. A huklivai rutén nyelvű krónika 1784. évi bejegyzése alapján „abban az évben a huklivai felső templomot festették és az alsót lebontották. A festő a német Franz Peyer volt: kifestette 360 arany vonásért. Michail Grigasi paróchus idején”.⁵⁵ A huklivai ikonosztázion gazdagon faragott, dekoratíván festett, lépcsőzetesen emelkedő barokk struktúrájának inkább galíciai templomokban vannak egykorú szerkezeti párhuzamai. A képi program a tradicionális ikonográfiai rendet követi, ugyanakkor az ikonok hagyományos tematikájához itt olyan egyedi képtémák kapcsolódnak, amelyeknek a munkácsi püspökség korabeli emlékeanyagában egyelőre nem ismertek más példái. Ilyen a királyi kapu feletti *Mandylion*, amelynek szerepeltetése erre az időszakra már kikopott, vagy a szláv kereszténység megszületésének ábrázolása a predellatorban, a Szent Vladimir fejedelmet és a kijeviek megkeresztelését ábrázoló ikonon, vagy a Barachiel arkangyalt ábrázoló bélietikon a déli diakónuskapunál. Még inkább sajátos, hogy az ikonosztázion bal és jobb szélén álló két alapkép, a *Szentlélek alászállása* címűnnap ikon és a Szent Miklós ikonja fölé a magyar királyi címer és Bacsinszky András pelikános püspöki címere került faragott festett, képmezőben. (22. kép)

A sajátos témák kijelölése és a címerek szerepeltetése Grigássy Mihály egyéni kötődéseire utalhat, amit a munkácsi püspökség széles körű korabeli kapcsolatrendszeréből adódóan épp egy német mester valósíthatott meg. A megrendelő parókus az általa lemásolt és folytatott huklivai krónika írója, a verchovinai esperesi kerület espereseként közvetlen kapcsolatban állhatott Bacsinszky Andrással. Így közvetlenül tette válthatta főpásztorának azt a körlevelét, melyben a templomi művészeti munkák ellenőrzött minőségű kivitelét írja elő. Az ikonosztázion egyúttal a korabeli jellegzetes ruszin felfogás példája, amelyben – ahogy magának Bacsinszky püspöknek a körleveleiből is kitűnik – a keleti szlávokhoz fűződő közösségtudat összekapcsolódott a Magyarországhoz való tartozással.⁵⁶

A püspöki reprezentáció részét képezte nemcsak a képzés, hanem a tudomány támogatása is, művészek taníttatása, karitatív tevékenység, a közéletben való tevékeny szereplés. Bacsinszky András áldásával kezdte történeti munkáját Joannicius Basilovits. Művét, melyben a munkácsi kolostor alapításának igazolását és a legkorábbi vele kapcsolatos oklevelek

55 СИРОХМАН МИХАЙЛО: *Церкви України: Закарпаття*, Львів 2000, 331–333. A korabeli átváltás szerint 1 rajnai forint 1,176 vonás forintnak felelt meg. Grigássy Mihály még 1792-ben is az egyházközség parókusa volt a schematizmus szerint. BENDÁSZ ISTVÁN – KOI ISTVÁN: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsejeteinek 1792. évi katalógusa*, Nyíregyháza 1994, 50.

56 UDVARI: i. m. 214.

közlését tűzte ki célul, Batthyány Ignác ellentétes véleményének (Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae, Alba Carolinae, 1785) cáfolataként kívánta megírni.⁵⁷ A munkácsi püspökség későbbi hivatalos festője, Mankovics Mihály (1785–1853) szintén a püspök támogatásával kezdhette meg tanulmányait a bécsi festészeti Akadémián.⁵⁸ Görög Demeter (1760–1833) Hajdúdorogon született író is segítette tanulmányai során.⁵⁹ Püspökségének 36 éve alatt Bacsinszky András konyhájáról évente huszonnégy árvát tartott el.⁶⁰ A püspök tekintélye Mária Terézia halálával sem csökkent, 1789-ben II. József a római katolikus püspökökhöz hasonlóan Bacsinszky András számára is biztosította az Országgyűlésben a felsőházi tagságot, amit utódaira is érvényesített.⁶¹ A püspök 1790-től a káptalan számára is kivívta a jogot, hogy egy képviselője révén részt vehetett az Országgyűlésen.⁶² A jozefinista politika célkitűzéseit felhasználva, a 1790-es évek elején a püspök Ungváron tanítóképzőt is felállított.⁶³

A tudományos reprezentáció része a bibliotéka.⁶⁴ A Magyar Helytartótanács a volt jezsuita kollégiummal együtt átadta a püspökségnek a jezsuita könyvtár 1858 könyvét (1775 aug. 2.), bár hivatalossá ez csak az 1793-ban kiadott császári dekrétummal vált.⁶⁵ Bacsinszky András, aki fiatal pap korától gyűjtötte a könyveket, felismerte a könyvtár fontosságát a papság szellemi felemelkedése érdekében. Már 1784-ben körlevéllel fordult a papsághoz a régi kéziratok és ősnymtatványok megmentése céljából, így 50 értékes kéziratot és 25 incunabulumot, ősnymtatványt gyűjtött be.⁶⁶ Saját keretből is vásárolt teológiai és szláv nyelvű kiadványokat, kapcsolatot tartott fenn számos tudóssal. Halála után a könyvtár már 9000 kötetet számolt.⁶⁷ A könyvtár tehette indokolttá annak a püspöki galériának a kiépítését, amelybe elődei képmásait is összegyűjtötte, amelyek közül néhány a hátoldalán utólagos, 18. század végi kalligráfiájú névfeliratozást visel, amely mindenképp Bacsinszky András idejére tehető.⁶⁸

57 ПЕКАР: i. m. II. 185.

58 BESZKID MIKLÓS: „Mankovics Mihály”, in: *Művészet* 13 (1914) 8. sz. 422–427; ПАП, СТЕПАН: „Ікони й іконописання на Закарпатті”, in: *Analecta OSBM Vol. XIV (XX) Fasc. 1–2. Romae* 1992, 138. LYKA KÁROLY: *A táblabíró világ művészete. Magyar művészet 1800–1850*, Budapest 1981, 81., 136. ПЕКАР: i. m. II. 444.

59 UDVARI: i. m. 200–201.

60 ПАП: i. m. III. 134.

61 БАРАН: i. m. 59. ПЕКАР: i. m. II. 51. BASILOVITS: i. m. Pars V. 79.

62 ПЕКАР: i. m. II. 80.

63 БАРАН: i. m. 40.

64 PETNEKI: i. m. 258.

65 ПЕКАР: i. m. II. 68–69.

66 ПАП: i. m. III. 126.

67 HODINKA ANTAL: *A Munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 702.

68 Ld. PUSKÁS BERNADETT: „A munkácsi görög katolikus püspökök arcképcsarnoka”, in: *Művészettörténeti Értesítő* 58 (2009) 1. sz. 95–109.

Portrék

A püspöki reprezentáció legszemélyesebb tárgyi emlékei a képmások. A nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény egy kevésbé ismert, szignálatlan, kisméretű, félalakos püspöki képmást őriz. Az ábrázolt főpap viselete vörössel bélelt sötét mandíasz (palást jellegű, palliumnak is nevezett kabát), alatta vörös gombos, kékes reverenda, vörös cingulummal. A szakállas arc jellegzetessége a magas homlok, amely fölött a hátrafésült barna haját vörös pileolus fedi.⁶⁹ (23. kép) Az arcvonások Bacsinszky András közismert ungvári püspöki portréjának vonásaival rokoníthatók, így valószínűsíthető, hogy a munkácsi püspök egyik fiatalabb kori portréjáról van szó. (24. kép) A portré korábbi datálását pontosítva, az életút és az ábrázolt jegyek alapján a portré 1773 és 1777 között készülhetett, származási helye nem ismert, esetleg Hajdúdorog jöhet számításba. A kissé szokatlanul, szigorú szembenézetben ábrázolt püspök kezével vörös köves mellkeresztjét fogja a püspöki rangra utaló gesztussal. A részletgazdagság révén a püspöki gyűrű *Keresztre feszítés* ábrázolása is kivehető. A képmás számos jellegzetesen megoldott részlete, így az arcberendezés, a szemek, a kézfej igen közeli rokonságot mutat két ikonosztáz-alapképpel, a *Tanító Krisztus* és *Szent Miklós* arcrészleteivel, az *Istenszülő* kézfejével.⁷⁰ (25–28. kép) Így – egyelőre feltételesen – Spalinszky Mihály életművébe kapcsolható. A festő, aki következtetéseink szerint fivérével, Tádéval együtt dolgozott a máriapócsi ikonosztázió ikonjain, és az alsóhunkóci emlékiront is festette, fontosnak tarthatta a hiteles részletek megörökítését. Az 1787-ben festett tokaji ikonok közül a *Szent Miklós* ikonján ábrázolt pásztorbot Bacsinszky András Mária Teréziától kapott pásztorbotjának közeli változata.

Az ungvári Vármúzeum kiállításán szerepel egy másik, Bacsinszky András személyéhez kapcsolódó püspöki portré is.⁷¹ A portré háromnegyed alakosan mutatja be a püspököt, sötét barnásszürke háttér előtt, amelyen hátul hatbojtos, püspöki kalap alatt a második, pelikános címere látható. (29. kép) A kép jobbszélét a háttérben sötétkék függöny zárja le. A püspök vörös pileolust és gombos, vörös reverendát visel, világosarany színű cingulummal. Vállain a keleti püspöki mandíasz, amelyet három ornamentális csík díszít, az isteni kegyelem forrásait jelképezve, és fent a hagyományos négyzetes rátétek („*скрижали*”, azaz a /mózesi/ Törvénytáblák), ame-

69 Ltsz. 1999. 67 (A. 23) olaj, vászon, 61 x 46 cm. Ismeretlen helyről.

70 A Tanító Krisztus, Istenszülő a gyermekkel ikonok (Ltsz. 1999.56 /A. 12/, 1999. 57 /A. 13/) Nyíregyháza környékéről a nyíregyházi Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjteményben, eredetileg a korábbi tokaji ikonosztázhoz tartozhattak. A Szent Miklós-ikon a tokaji görögkatolikus templom szószékén található másodlagos elhelyezésben.

71 ПРИЙМИЧ, МИХАЙЛО: „Andreas Bacsinszky Episcopus Mukacsiensis”, in: *Екзиль* (2007) No. 2 (7). 1–2.

lyek az evangélistákat, itt Mátét és Márkot ábrázolják. A püspök balja a dekánál látható, mintha a drágaköves püspöki mellkeresztet tartaná. Jobbját a kép bal oldalán előtte látható ovális asztalon fekvő Evangéliumos könyvre támasztja. A könyv fehér és vörös könyvjelzői a tisztaságot, hatalmat és áldozatot jelképezik, a mellette álló földgömb arra utal, hogy Krisztus tanítása az egész Földre kiterjed. A képmás rendkívül rossz állapotban került elő, restaurálták, és mivel restaurálás előtti állapotát nem ismerjük, hiteles stílusjegyei nem ítéltetők meg pontosan. A képmást alapvetően síkszerűség, szinte stilizált általánosítás jellemzi színhasználatban, formaképzésben egyaránt. Bár az arc későbbi átfestés benyomását kelti, mégis jóval plasztikusabban lehetett megfestve, mint a drapériák. Ez a kettőség nem volt idegen a korabeli lengyelországi nemesi, ún. szarmata portréfestészetétől sem, és a munkácsi püspökség arcképfestészetében is megfigyelhető, így Koczák Antal bazilita szerzetes képmásán, ahol szintén precíz arcábrázolás és nagyvonalúan megfogalmazott ruha- és környezetábrázolás kettőssége figyelhető meg (1767 után, Ungvár, Megyei Művészeti Múzeum). Mindkét festményt ugyanaz a sajátos, a lineáris perspektívát negligáló, középkori jellegű térábrázolás jellemzi, amely Olsavszky Mánuel püspök egész alakos máriapócsi képmásán is szembevető. Bacsinszky András hosszú, barna szakállal látható a portrén, ez a képmás így feltehetően 1780 körül készülhetett az új székhely ünnepélyes átvétele alkalmából. Stílus vonatkozásban is leginkább a Koczák-portréval rokonítható.

Jól ismert Bacsinszky András püspök ungvári teljes alakos, klasszicizáló késő barokk arcma, mely egykor a munkácsi görögkatolikus püspökök portrégalériájának egyik darabja volt (Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum).⁷² (30. kép) A portrét 1792-ben Franz Linder (1736–1806) bécsi akadémiai mester festette.⁷³ Az egyházi méltóságok 18. századi reprezentatív, hivatalos ábrázolásainak kompozícióihoz hasonlóan a nagyméretű Bacsinszky-portrén az uralkodó képmások egyes elemei ismétlődnek.⁷⁴ Az ünnepélyes teljes alakos portré a császári udvarral is kapcsolatot tartó görögkatolikus egyházfő kiérdemelt rangjának és tekintélyének reprezentálása céljával készült. Korábban úgy gondoltuk, hogy a portré rangemelésről való megemlékezésként készült, annak kapcsán, hogy a munkácsi püspökök sorában, 1789-től elsőként Bacsinszky András válhatott a felsőház tagjává. Azonban az életutat végiggondolva, az is indokolhatta

72 Ltsz: Ж–548 (előzőleg КП–1130), 176 x 115 cm

73 Említve: ГАРАЙДА ИВАН (szerk.): *Литературна Нещъла. Подкарпатское общество наук*. Рочн. II. Унгвар 1942, 135. THIEME, ULRICH – BECKER, FELIX: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, XXIII, Leipzig 1929, 244.

74 RÓZSA GYÖRGY: „Arcképfestészet”, in: SZABOLCSI HEDVIG – GALAVICS GÉZA (szerk.): *Művészet Magyarországon 1780–1830*. Kiállítási katalógus, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 1980, 74.

megfestését, hogy a püspök 1792-ben töltötte be 60. életévét. A képmáson már kissé őszülő szakállú püspök vörös gombos, kékes reverendát visel, vörös cingulummal, vörössel bélelt palliumot, fején vörös pileolust. A függönnyel lezárt térben ábrázolt püspök jobbát a vultus lábú asztalon lévő püspöki jelvényein pihenteti, baljával palliuma szélét fogja.

Nem tudni, hogy a püspök Ungvárra hívatta-e a festőt, vagy a képmás a főpap soron következő bécsi tartózkodása idején készült. A portrék autentikus személyes jegyei és hiteles tárgyi részletei után kutatva nyilvánvaló, hogy az itt ábrázolt püspöki jelvények közül a pástorbót más típusú, mint a Mária Teréziától 1773-ban kapott. Azonban a vörös ékkövekkel díszített mellkereszt rokonságot mutat a püspök korábbi, nyíregyházi portréján ábrázolttal. A finom vonásokkal rendelkező arc és a szürke szemek tekintete viszont kvalitásosabb formában mutatják be a nyíregyházi portrén is látott jegyeket, a püspök megfontolt karakterét.

Főpásztori levelek

1794 táján Bacsinszky András levelein már újabb püspöki pecsétet használ. (31. kép) Ezen ovális mezőben a püspöki kalap alatti (kék) pajzsban holdsarló áll, felfelé mutató szarvain egy-egy csillaggal, a holdsarlóból nyílve sző indul ki. A pajzs felett koronás sisakdísz és strucctoll balról jobbra átlótt nyíllal, mellette kétoldalt a főpapi mitra és pástorbót.⁷⁵ A címer Galíciában a 13. századtól volt ismert, a Drág-Szász családhoz tartozó máramarosi vajdák galíciai házassága révén terjedt el, több mint ötszáz család birtokolta, köztük a Baczyńskik. (32. kép) A holdsarlóból kilótt nyíl motívuma a galíciai Bacsina helyi címerében is megtalálható. Ez a címer már jóval korábban, az ungvári székesegyház 1779-ben készült püspöki trónusának baldachinján is feltűnt, amennyiben megfestése egykorú az építménnyel, ebben az időszakban mindkét címer párhuzamosan lehetett használatban. (33–34. kép)

Bacsinszky András főpásztori képéhez és személyes reprezentációhoz hozzájárult a kancelláriája segítségével évente két alkalommal is kiadott főpásztori levél, amely a hitélet, iskolák kérdései mellett az egyházmegye és hívei életének számos területére nagy hatással volt. Körleveleiben ezek között a szakrális művészet területét, a templomokat és liturgikus felszerelésüket is több alkalommal tárgyalta az 1790-es és 1800-as években.⁷⁶ 1796.

75 PÁLL: i. m. 34.

76 Szláv nyelvű körleveleit közlik: УДАРИ, ІІІТІВАН: *Кириличні убіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського*. Збірня жерел про студію русинського писемства І. (= Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 12.) Nyíregyháza 2002; ШАПЕНЬКИЙ АНДРІЙ: „Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання.” in: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Т. 3. Прішів 1967.

március 20-i körlevelében elrendeli a „szent edények illendő védelmét”. Továbbá tájékoztat, hogy az egyházmegye levéltárában ősi levelek vannak, és a fellelhető írásbeli régiségeket a biztonságosabb és hitelt érdemlő megőrzés miatt az „egyházmegyei kincstárba” kéri beadni. Ugyanebben az évben kérdéseket intéz a templomok összeírásának egységes elvégzéséhez. Ezekben nemcsak rákérdez az építkezés idejére, de fontosnak tartja a korabeli parókus, a támogató, a munkájukkal közreműködő hívek neveinek följegyzését, hogy példájuk buzdítsa az utódokat, a levéltárban pedig „maradjon fenn emlékeztük nemzedékről nemzedékre.” 1797-ben megtiltja a templomi edények és liturgikus ruhák beszerzését (galíciai) vándorkereskedőktől. 1800-ban buzdítja a papságot, hogy az egyházmegye ifjúságából képezzenek festő, faragó, könyvkötő, aranyozó mestereket. 1801-ben, majd 1804-ben a templomi berendezés, képek, liturgikus tárgyak és textilek tisztán tartására figyelmeztet. 1803-ban előírja, hogy templomi feladatokra festővel, faragóval csak esperesi vagy püspöki engedéllyel lehet szerződést kötni. A méltóságépítés egyik vonatkozása az aula működésének kulturális jelentősége is. Bacsinszky András esetében ez, a nép felemelésének céljával is, a szláv nyelvű levelekben mutatkozott meg.⁷⁷

Keveset tudni a püspök magánjellegű levelezéséről, melyet kiemelkedő hazai és külföldi tudósokkal folytatott, amely a felvilágosult főpap társadalmi tekintélyét is emelte. Eredményeképp 1804-ben a nagy jelentőségű, és az akkori Európa egyik szellemi központjának számító jénai egyetem mineralógiai társasága választotta tagjává Bacsinszky Andrást, azévi évkönyvét is a püspöknek ajánlva.⁷⁸

Kései ábrázolása

Az idős püspök alakja metszetekről is ismert. A korábbi portrékat is felhasználva, az idős püspök képmását 1805-ben, Gottfried Prixner Pesten készített metszete örökítette meg, mely Basilovits *Brevis notitia* kezdetű, 1804-ben kiadott könyvének elejébe, az egyébként a szerzők képmásának szánt frontispice képdalként kötötten jelent meg, így állítva emléket a történeti munka iniciátorának. (35. kép) Az előkelő környezetben, brokát tapétás háttér és félrevont függöny előtt álló püspök ábrázolását a hangsú-

77 KÁPRÁLY MIHÁLY: „Удвари Іштван: Збирька жерел про студії русинського писемства I. Szöveggyűjtemény a ruszin írásbeliség tanulmányozásához. I. Кирилличні убіжники мукачовського єпископа Андрія Бачинського. Bacsinszky András munkácsi megyéspüspök cirillbetűs körlevelei. (Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 12). Ніредьгаза 2002, 238 с.” in: *Studia Slavica Hungarica* 47/3–4, Budapest 2002, 456–459.

78 CSÍKY GÁBOR: „A magyar természetvizsgálók szerepe a jénai Mineralogische Societät alapításában s működésében és ennek hatása a magyar földtudományok kialakulására”, in: *Studia Naturalia*, 4 (1994), 410.

lyos kéztartás, az asztalon látható püspöki jelvények – Evangéliumos könyv, mitra és a pásztorbot, valamint a címeit részletezőn felsoroló feliratmező teszi ünnepélyessé, a történeti hűség kedvéért megjegyezve, hogy a püspököt 73 évesen ábrázolja. Az itt már ősz szakállú püspök háromnegyed alakos ábrázolásának jegyei arra utalnak, hogy talán festett portré alapján készülhetett.⁷⁹ Portréjellegűnek hat egy, jóval a püspök halála után, a Vasárnapi Ujság 1859. január 16-án megjelent 3. számában közölt metszet is. (36. kép) Ez a cikkíró Dudinszky Vazul szerint őt szintén 73 évesen ábrázolja, azonban inkább egy korábbi képmás másolatának tűnik. Hogy mennyire hitelesen mutatja be az ábrázolás a püspök jelvényeit, nem dönthető el. Biztosan pásztorbotja ismerhető fel. A püspöki korona és a mellkereszt az 1805-ben készült metszetábrázoláson láthatóval egyezik, a mandíász az ungvári Vár portréján látottra emlékeztet.

A főpap életének utolsó éveiben is dolgozott, 1806-ban kieszközölt XI. Piustól különféle indulgenciákat, búcsúkat a munkácsi bazilita kolostor számára az év összes Mária-ünnepére, a miszticei kolostornak az Istenszüllő születése és a búcsúünnepre, a kisbereznai bazilita kolostornak a tituláris Szent Miklós-napot és a pünkösdi búcsút.⁸⁰ A búcsújárás a 18. század végétől lendül fel, amikor a püspök előírja, hogy minden bazilita kolostorban évente búcsút hirdessenek.

Bacsinszky András munkácsi püspök tiszteletére már életében számos latin, ruszin, magyar és román nyelvű óda és költemény született.⁸¹ 1807-ben a püspök névnapjára Andrej Valkovszkij írt irodalomtörténeti szempontból is figyelmet érdemlő panegyricust, amelyben Szaturnusz korszakához hasonlítja a püspök uralkodásának idejét, mint a megvalósuló egyenlőség időszakát, mely megszüntette a háborúkat, békét és jólétet hozott.⁸² Valóban, a görögkatolikus egyház emancipálódásának évtizedei voltak ezek, s bár ebben számos lépést a püspök elődei tettek meg, mégis Bacsinszky András nevéhez fűződik a korábbi elképzelések életre váltása.

Amikor Bacsinszky András 1809. november 14-én, 77 éves korában, betegen és elgyengülve elhunyt, a munkácsi püspökök sorában elsőként

79 A metszet szövege: „*Exmus, Illmus, Rmus, Dnus Andreas Bacsinszky Eppus Munkatsinensis Aquisitor Abbatiae S. S. Apost. Petri, et Pauli de Tapolcza N. Capituli Seminarii Unghvar, Sedis Epplis ex Op: Munkats ad Oppid: Camer: Unghvar Translator, Annum aetatis agens 73*”. Egyes elemeit ismétli a *Vasárnapi Ujság* 6 (1859) 3. sz. 25. oldalán közölt metszet is.

80 ПЕКАР: i. m. II. 362–366.

81 Pl. Bacsinszky András püspök névnapjára gratuláló latin nyelvű vers, Nyíregyháza, GKPL IV–1–a. Fasc. 02. N° 11.

82 МИКИТАСЬ, ВАСИЛЬ: *Галузка могутнього дерева. Літературний нарис*, Ужгород 1971. 22–23. Hasonló tartalmú Vaszil Dovhovics (eredeti nevén Dovhanics) 1808-ban a püspök névnapjára írt verse. МАЦИНСЬКИЙ ІВАН: Кін. XVIII — перша пол. XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича. in: *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*, т. 10. Пряшів, 1982, 160

temették el az ungvári székesegyház kriptájában. Sírhelyét szerény – mára lemetálozott – bronztábla jelöli „ПАМЯТЬ ПРАВЕДНЫХЪ СЪ ПОХВАЛАМИ / ANDREAS BACSINSZKY/ DE BACSINA D. P./ PUS MUNKÁCSENSIS S.C. ET R. AP. MAJESTATIS S. INTIMUS CONSILIARIUS EPPUS AB. ANNO 1772 +1809” felirattal. (37. kép)

Összegzés

Az 1772-ben a püspöki székbe került főpap tevékenysége a késő barokk és a felvilágosodás időszakában a kortársak és utódok szemében is életre váltotta a Tridentinum utáni püspökideált. A papi élethivatást is mintaszerűen gyakorló főpap reprezentációjában közös nevezőre tudta hozni az egyház-politikusi és a lelkipásztori, egyházmegye-építő feladatokat. Megmutatkozott ez a barokk főpapok reprezentációs módjai közül kiválasztott formákban: az intézményrendszer racionális kiépítésében, a mértékletességben, sőt, a püspök és székhelye, egyházmegyéje közötti kapcsolat intenzitásában. A méltóságteljeség kiépítése és az egyház érdekében történő érvényesítése a világi hatalmakkal való viszonyrendszerben kortársai számára is nyilvánvaló volt. Kitűnik ez Grigássy Mihály halálhírt közlő körlevelének ünnepélyes jelzőiből is: „*Keleti egyházunk lelke, ruszinok reménysége, a munkácsi püspökség dicsősége, szerető atyánk, ő fényessége...*”.⁸³ A püspök méltóságos alakja sokáig élénken fennmaradt az utódok emlékezetében, még 1823-ban is felismerhetően megfestésre kerül Peter Krafft (1780–1856) I. Ferenc császár koronázását ábrázoló festményén (Magyar Nemzeti Galéria). (38–39. kép)

---

83 UDVARI ISTVÁN: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Nyíregyháza 1992, 196–217.